

Н.Б. Кащена, канд. екон. наук

Г.Л. Чміль, асп.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ»

Досліджено та систематизовано погляди науковців щодо сутності та змісту категорії «капітал» у розрізі підходів, концепцій (теорій) капіталу, форм його прояву та сфер утворення. Наведено уточнене визначення «капіталу» як економічної категорії та надані його основні характеристики.

Исследованы и систематизированы взгляды ученых о сущности и содержании категории «капитал» в разрезе подходов, концепций (теорий) «капитала», форм его проявления и сфер образования. Уточнено определение капитала как экономической категории и предоставлены его основные характеристики.

Investigated and systematized views of scientists on the nature and content of the category of "capital" in terms of approaches, concepts (theories) of capital, its forms of manifestation and formation of spheres. Presented revised definition of capital as an economic category, and provided its basic characteristics.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Капітал – достатньо вагома економічна категорія, питання сутності якої досліджувалось ще від початку осмислення фактів і явищ господарського життя та зародження економічної думки. На кожному з напрямів розвитку економічної науки розуміння капіталу не залишалось постійним, а змінювалось із загальним розвитком економічної теорії та теоретичних і практичних аспектів управління ним. У цьому аспекті цікавим є дослідження еволюції економічних знань про капітал у контексті сучасного визначення його економічної сутності та природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Капітал, як категорія, що має складну економічну, філософську й правову природу досліджувалася протягом розвитку економічних відносин. Вагомий внесок у її розуміння на різних історичних етапах зробили дослідники теоретичних і практичних положень окремих теорій капіталу. Найвідомішими з них є: Аристотель, Ф. Аквінський, Авіцена, Х. Маріано, В. Стаффорд, Т. Мен, А. Серра, А. Монкретьєн, Ф. Кене, А.Р. Тюрго, А. Сміт, П. Буагільбер, К. Маркс, Е. Бем-Баверк, Д. Рікардо, А. Сміт, Ж. Сімонді, І. Фішер, А. Маршалл, А. Пігу,

Дж. Кларк, Дж.М. Кейнс, Й. Шумпетер, Дж.Р. Хікс, К.Р. Макконел і С.Л. Брю, П. Самуелсон і В. Нордхаус та ін.

Представники різних економічних шкіл із капіталом пов'язували дуже різні поняття, а саме вартість, що приносить додану вартість; частину багатства, що бере участь у процесі виробництва; накопичене багатство; грошову вартість, відображену на бухгалтерських рахунках фірм; сукупність акціонерного та власного капіталу на приватних підприємствах тощо. Саме тому в сучасній економічній літературі немає єдиного визначення капіталу, а на практиці існує безліч його трактувань.

Мета та завдання статті. Уточнення сутності та змісту поняття «капітал» як економічної категорії. Для досягнення мети дослідження визначено наступні завдання:

- дослідити і систематизувати погляди представників різних наукових шкіл щодо сутності економічної категорії «капітал»;
- уточнити визначення економічної категорії «капітал»;
- визначити основні характеристики капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковим підґрунтям з'ясування економічної природи та уточнення змісту економічної категорії «капітал» за сучасних умов є дослідження економічної сутності капіталу в історичній ретроспективі з позицій теорій (концепцій) капіталу, форм його прояву та сфери виникнення.

Першу спробу визначення сутності капіталу було здійснено через поняття «багатство» представником економічної думки античного світу – Аристотелем. Він не вживав безпосередньо термін «капітал», але запровадив поняття «хрематистика», під яким розумів мистецтво забезпечувати достаток або діяльність, що спрямована на нагромадження капіталу [3]. Хрематистика включає в себе велику торгівлю, у якій гроші функціонують як капітал і розглядаються як засіб обігу грошового капіталу.

Учення Аристотеля, на нашу думку, стало підґрунтям для подальшого розвитку знань про капітал в економічній теорії меркантилізму. Представники цієї економічної течії зосередили увагу на специфічній, на їх погляд, формі багатства – грошах у вигляді дорогоцінних металів (золота, срібла), які розглядають багатство не як нерухомий скарб, а у формі капіталу, що перебуває в постійному русі. І якщо ранні меркантилісти (В. Стаффорд, Г. Скаруффі, Б. Даванцаті) говорили лише про гроші як засіб утворення скарбів, то пізні (А. Монкретьєн, А. Серра, Т. Мен, Ж-Б. Кольбер) – визнавали гроші як капітал.

Із розвитком економічних відносин люди починають замислюватися про накопичення багатства. У даний час з'являється нова школа економічної думки – школа фізіократів. Головна теза, яку висловлювали її представники (Ф. Кене, Дюпон де Немур, В. Мірабо, Мерсьє де Ла Рів'єр, Жан Тюрго та ін.), полягала в аналізі виробничих відносин. Відповідно до цього, частина капіталу, яка була отримана у виробничому процесі, не витрачалася, а заощаджувалася для майбутнього використання. Головний ідеолог школи фізіократів Ф. Кене вбачав у капіталі не конкретну грошову суму, а ті засоби виробництва, які власник може отримати за гроші. У його дослідженнях уперше зустрічаємо, що капітал можна розподілити на такі дві частини: «річні аванси», які характеризують ту частину капіталу, що необхідна для виробництва продукції (сировина, матеріали) та «первісні аванси» – ту частину капіталу, яка авансується у виробництво на тривалий час (перш за все, необхідний інвентар для виробництва продукції) [9]. У висунутій Ф. Кене гіпотезі вперше простежується думка розгляду капіталу як рухомої величини. Згідно з цим твердженням капітал, який функціонує у двох формах – виробничій і невиробничій, постійно змінюється.

Послідовниками фізіократів були представники школи класичної політичної економії, зокрема А. Сміт, який стверджував, що «капітал створює свою вартість у процесі обігу, його можна поділити на дві частини, однак тільки одну з них (яка безпосередньо використовується в процесі обміну) можна розглядати як капітал» [6].

Маршалл А., розвиваючи погляди А. Сміта, аналізував створення грошової вартості капіталу у виробничому процесі й акцентував увагу на тому, що частина майна, використання якої в підприємницькій діяльності створює дохід у грошовій формі, є торгово-промисловим капіталом.

Більш цілісний та системний підхід до вивчення капіталу знайшов відображення в працях марксистів (К. Маркс, Ф. Енгельс), які розглядали капітал як ресурс, що використовується у виробничих відносинах, де і створює свою вартість [7]. Марксисти підтримували соціально-економічну сутність капіталу, ототожнюючи його з виробничими відносинами капіталістичного способу виробництва, коли капітал та праця розділяються власністю на засоби виробництва. У даному ракурсі капітал розглядається К. Марксом як наступне:

- вартість, яка створює додаткову вартість;
- виробниче відношення, яке представлене в речі і надає цій речі специфічного суспільного характеру;

– перетворені в капітал засоби виробництва, які самі собою так само мало є капіталом, як золото або срібло самі собою – грішми.

Головним здобутком підходу К. Маркса є розкриття об'єктивної зумовленості розподілу продуктивного (функціонуючого, реального) капіталу на постійний (укладення коштів у засоби виробництва) та змінний (укладення в робочу силу).

Представники іншої школи економічної думки – маржиналізму (В.С. Джевонс, К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк та ін.) уважали, що капітал – це похідна сутність від первісних – праці та землі. Саме їх складовими (витратами) визначається величина капіталу – як засоби, що приносять дохід. Крім того, капітал відрізняється на різних виробництвах (галузях) різницею тривалості виробничого циклу, протягом якого формується дохід власника капіталу.

Неокласичні економічні теорії капіталу, представниками яких є Л. Вальрас, Д.Б. Кларк, А. Маршалл, А. Пігу, В. Парето, суттєво розвинули його сутнісні характеристики, пов'язані з кількісними пропорціями формування та характером ринкового обороту. На думку А. Пігу, капітал утілений у сприятливому досвіді, який зберігає пам'ять. Таким досвідом можуть виступати результати минулої праці, що здатні сприяти подальшому розвитку виробництва.

Наступним етапом у дослідженні категорії капіталу є економічні погляди кейнсіанців (Дж.М. Кейнс, Р.Ф. Харрод, Д. Домар, Е.Х. Хансон), основоположником яких був Дж.М. Кейнс. Під час визначення категорії «капітал» він зосереджує увагу на тому, що це багатство, яке приносить дохід. Проте багатство є капіталом лише в тому випадку, якщо відбудеться перевищення доходу від даного вкладення над доходом від банківського відсотка [4].

У першій половині ХХ ст. формується новий напрям економічної думки – інституціоналізм. Його засновник Т. Веблен стверджував, що власники не вкладають капітал у виробництво, а надають його в позику, намагаючись таким чином отримати прибутки на капітал. Відтак, капітал втілюється не в засобах виробництва, а в цінних паперах, і переходить із матеріальної форми в нематеріальну.

Монетарно-моністичне трактування капіталу сформовано представниками сучасного монетаризму (М. Фрідмен, Дж.Р. Хікс, П. Лаффер), які стверджували, що капітал – грошовий капітал, у тому сенсі, що являє собою засоби, які можна позичити для здійснення підприємницької діяльності та підвищення добробуту його власників.

Систематизацію поглядів науковців щодо сутності та змісту категорії «капітал» в історичній ретроспективі наочно подано на рис.

Рисунок – Еволюція розвитку знань щодо сутності та змісту категорії «капітал» (стор. 2)

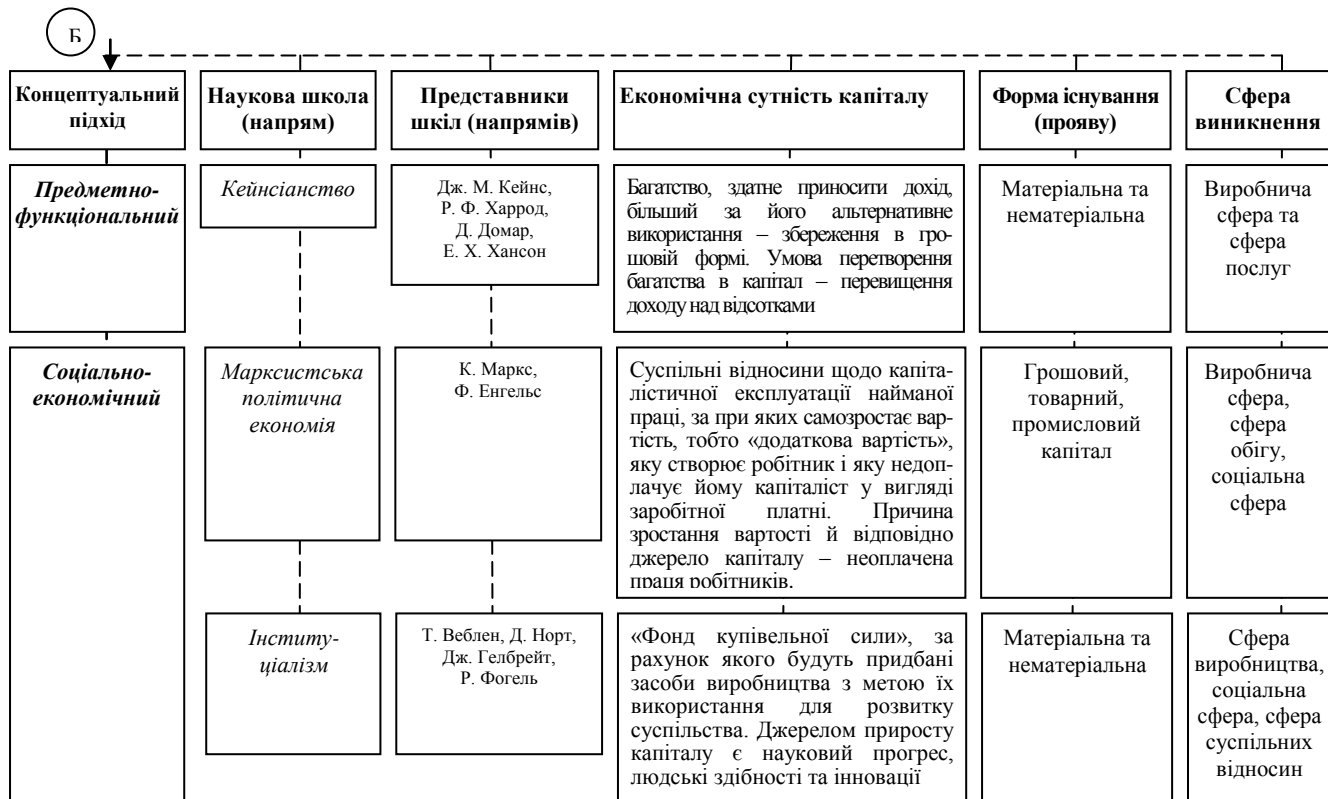

Рисунок – Еволюція розвитку знань щодо сутності та змісту категорії «капітал» (розроблено на підставі [1-9], стор. 3)

Узагальнення розглянутих підходів до визначення економічної сутності категорії «капітал» надає можливим стверджувати, що капітал – одна з фундаментальних економічних категорій, сутність якої полягає в накопиченні шляхом збереження запасу економічних благ (у різних формах), що залучаються власниками в господарський процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу та максимізації його вартості.

Основними характерними особливостями капіталу, на думку Р.А. Косинського, і ми цілком згодні з цим, є те, що він: відображає економічні відносини; сприяє накопиченню економічних благ; є чинником виробництва; засобами, що перебувають у безперервному русі; є джерелом доходу [5].

Висновки. Дослідження економічної сутності та природи категорії «капітал» в історичній ретроспективі довело багатогранність цієї економічної категорії та визначило необхідність подальшого з'ясування його ролі у виробничому процесі, місця у складі господарських ресурсів підприємства та сутності в контексті бухгалтерського обліку.

Список літератури

1. Блауг, М. Економічна теорія в ретроспективі [Текст] / М. Блауг ; пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 2001. – 670 с.
2. Економічна теорія: Політекономія [Текст] : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид. – К. : Знання-Прес, 2008. – 660 с.
3. Каменецкий, В. А. Капитал (от простого к сложному) [Текст] / В. А. Каменецкий, В. П. Патрикеев. – М. : Экономика, 2006. – 583 с.
4. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости процента и денег [Электронный ресурс] / Дж. М. Кейнс (Электронная экономическая библиотека Scanned and edited by AXL_FOX). – Режим доступа : <<http://www.techinvestlab.com/3/?act=10>>.
5. Косинский, Р. А. Обобщение концептуальных подходов к сущности капитала предприятия [Текст] / Р. А. Косинский // Коммунальное хозяйство городов. – С. 95–101.
6. Мазурок, П. П. Історія економічних вчень у запитаннях і відповідях [Текст] : навч. посібник / П. П. Мазурок. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 477 с.
7. Маркс, К. Капитал: Критика политической экономии [Текст]. – Т.1, Т2. – М. : Политиздат, 1988.
8. Пономаренко, Є. Б. Розвиток поняття капіталу: сутність і складові [Текст] / Є. Б. Пономаренко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2006. – № 3 (37). – С. 91–96.
9. Теория измерения капитала и прибыли [Текст] : монографія / под общ. ред. Бутынца Ф., Добии М. – Краков : Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2010. – 400 с.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.
© Н.Б. Кашена, Г.Л. Чміль, 2011.